

1 Płynność instytucji kredytowych w aspekcie ograniczonej dostępności finansowania dłużnego

1.1. Pojęcie instytucji kredytowej we wspólnotowych i krajowych regulacjach

Pojęcie instytucji kredytowej zostało wprowadzone na potrzeby wspólnotowego rynku wewnętrznego, który oparto na zharmonizowanych zasadach funkcjonowania podmiotów i ich nadzoru, w tym w zakresie kształtowania wymogów ostrożnościowych.

Instytucja kredytowa to przedsiębiorstwo, którego działalność polega na przyjmowaniu od klientów depozytów lub innych funduszy podlegających zwrotowi oraz na udzielaniu kredytów na własny rachunek [Rozporządzenie Parlamentu..., 2013, art. 4, s. 18]. Definicja ta odnosi się zatem do banków oraz podmiotów prowadzących działalność zbliżoną do bankowej. W warunkach funkcjonowania rynku wewnętrznego zagwarantowano im swobodę przedsiębiorczości, w tym świadczenia usług finansowych na terytorium wszystkich państw członkowskich w zakresie objętym tzw. wzajemnym uznawaniem. Od 2013 r. odnosi się ono do [Dyrektywa..., 2013, s. 425]:

- ▶ przyjmowania depozytów i innych środków podlegających zwrotowi,
- ▶ udzielania kredytów, w tym kredytów konsumenckich i na nieruchomości, faktoringu z regresem lub bez, a także finansowania transakcji handlowych,
- ▶ leasingu finansowego,
- ▶ świadczenia wybranych usług płatniczych,
- ▶ emisji innych środków płatności i administrowania nimi (np. czeków podróżnych i bankierskich),

▶ obrotu na własny rachunek lub na rachunek klienta instrumentami rynku pieniężnego, dewizami, opcjami i terminowymi umowami na instrumenty finansowe typu futures, instrumentami stopy procentowej i wymiany walutowej, zbywalnymi papierami wartościowymi,

▶ uczestniczenia w emisji papierów wartościowych i świadczenia usług związanych z taką emisją,

▶ doradztwa podmiotom gospodarczym w zakresie struktury kapitałowej, strategii przemysłowej, a także fuzji i przejęć,

▶ pośrednictwa na rynku pieniężnym,

▶ zarządzania portfelem i doradztwa inwestycyjnego,

▶ przechowywania papierów wartościowych i administrowania nimi,

▶ usług w zakresie opiniowania kredytobiorców,

▶ przechowywania w sejfach,

▶ emisji pieniądza elektronicznego.

Wskazany katalog zwraca uwagę na zróżnicowanie rodzajowe usług świadczonych przez instytucje kredytowe, a tym samym na problem niejednorodności ich zbiorowości w UE.

Pojęcie instytucji kredytowej definiowane było w wspólnotowych aktach prawnych od 1977 r. Do 2006 r. zapisywano je w wybranych dyrektywach Wspólnoty, a następnie implementowano do krajowych przepisów prawa państw członkowskich. W warunkach obowiązywania zasady minimalnej harmonizacji taka praktyka sprzyjała różnicowaniu kryteriów uznawania podmiotów za instytucje kredytowe w poszczególnych krajach. W 2013 r. wprowadzenie definicji do Rozporządzenia PEiR 575/2013 pozwoliło na jej względne ujednoczenie w skali UE. Uznanie podmiotu za instytucję kredytową uzależniono bowiem od dwóch fundamentalnych warunków: przyjmowania od klientów depozytów lub innych funduszy podlegających zwrotowi oraz udzielania kredytów na własny rachunek. Należy jednak wyjaśnić, iż pełne zniesienie różnic definicyjnych pomiędzy krajami nie było możliwe ze względu na pozostawienie swobody w zakresie interpretacji określeń takich jak „depozyty”, „inne fundusze podlegające zwrotowi”, „klienci” czy „udzielanie kredytów”. Stały się one przyczyną dyskusji publicznej nad dalszymi możliwościami ujednoczania przepisów prawa UE [European Banking Authority, 2014a, s. 4].

Jednolite podejście do identyfikacji instytucji kredytowych ma fundamentalne znaczenie dla efektywności rozwiązań regulacyjnych UE w zakresie bezpieczeństwa i stabilności finansowej. Uznanie podmiotu za instytucję kredytową oznacza bowiem:

- ▶ konieczność uzyskania zgody na prowadzenie działalności,
- ▶ otrzymanie prawa do prowadzenia działalności na terenie całej UE na zasadzie jednolitego paszportu,
- ▶ konieczność spełniania wymogów ostrożnościowych zawartych w pakiecie CRD IV/CRR,
- ▶ objęcie przyjmowanych depozytów systemem gwarancji na mocy Dyrektywy PEiR 2014/49/UE [Dyrektywa..., 2014a, s. 149–178],
- ▶ podporządkowanie jednolitemu mechanizmowi nadzorcemu na mocy Rozporządzenia Rady 1024/2013 [Rozporządzenie Rady..., 2013, s. 63–89],
- ▶ obowiązek prowadzenia działań naprawczych, restrukturyzacji i uporządkowanej likwidacji zgodnie z zapisami Dyrektywy PEiR 2014/59/UE [Dyrektywa..., 2014b, s. 190–348],
- ▶ podporządkowanie jednolitym zasadom oraz procedurze restrukturyzacji i uporządkowanej likwidacji zgodnie z Rozporządzeniem PEiR 806/2014 [Rozporządzenie Parlamentu..., 2014, s. 1–90].

W przeszłości definicja instytucji kredytowej kształtowała się pod wpływem rozwoju Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (EWG) i Unii Europejskiej, w tym rynku wewnętrznego. W Pierwszej Dyrektywie Bankowej instytucję kredytową określono mianem przedsiębiorstwa, którego działalność polegała na przyjmowaniu od ludności depozytów lub innych środków podlegających zwrotowi oraz udzielaniu kredytów na własny rachunek [The First Council Directive..., 1977, art. 1, s. 31]. Definicję tę powtórzono także w Drugiej Dyrektywie Bankowej z 1989 r. [The Second Council Directive..., 1989, art. 1, s. 3].

Wraz z postępującą globalizacją nasiliło się ryzyko wykorzystywania swobodnego przepływu kapitału i świadczenia usług finansowych do celów przestępczych. Z tego względu konieczna stała się redefinicja pojęcia instytucji kredytowej. Rozszerzono ją wówczas o kryterium kraju założenia i prowadzenia działalności. W 1991 r. w Dyrektywie 91/308/EEC do instytucji kredytowych zaliczono podmioty mające siedzibę w jednym z krajów członkowskich EWG i prowadzące działalność określoną w Pierwszej Dyrektywie Rady, jak również oddziały instytucji kredytowych spoza Wspólnoty funkcjonujące na jej terytorium [The Council Directive..., 1991, art. 1, s. 155]. W dyrektywach z 1992 r. uwagę zwrócono nie tylko na instytucje kredytowe odpowiadające definicji z 1977 r., lecz także na prywatne lub państwowe przedsiębiorstwa, które uzyskały zezwolenie na prowadzenie działalności w państwach trzecich [The Council Directive..., 1992a, art. 1, s. 53; The Council Directive..., 1992b, art. 1, s. 2].

Kolejnym aktem prawnym, w którym wskazana została definicja instytucji kredytowej, była Dyrektywa PEiR 2000/12/WE [Dyrektywa..., 2000a, art. 1, s. 12]. Nadal określano ją mianem przedsiębiorstwa, którego działalność polegała na przyjmowaniu od ludności depozytów lub innych środków podlegających zwrotowi oraz na udzielaniu kredytów na własny rachunek. Podkreślono przy tym, że do celów sprawowania skonsolidowanego nadzoru za instytucję kredytową uznawano także każde inne przedsiębiorstwo prywatne lub państwowe, które odpowiadało tej definicji i otrzymało zezwolenie na prowadzenie działalności w państwie trzecim. Natomiast na potrzeby sprawowania nadzoru i kontroli wysokiego ryzyka za instytucję kredytową uznano podmiot odpowiadający definicji zawartej w dyrektywie, łącznie z jego oddziałami w innych państwach, a także każde inne przedsiębiorstwo prywatne lub państwowe wraz z jego oddziałami, które odpowiadało definicji i otrzymało w państwie trzecim zezwolenie na prowadzenie działalności. Dokonano przy tym następującego podziału instytucji kredytowych [Dyrektywa..., 2000a, art. 1, s. 13]:

- ▶ instytucje kredytowe strefy A, obejmujące wszystkie podmioty, łącznie z oddziałami w innych państwach, posiadające zezwolenie na prowadzenie działalności wydane w danym państwie członkowskim, a także wszelkie przedsiębiorstwa prywatne i publiczne, łącznie z oddziałami, odpowiadające definicji zawartej w dyrektywie oraz posiadające zezwolenia udzielone w innych państwach członkowskich UE, Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) lub państwach, które zawarły specjalne porozumienie w sprawie udzielania kredytów z Międzynarodowym Funduszem Walutowym (MFW) w związku z Ogólnym porozumieniem o zaciąganiu kredytów MFW;

- ▶ instytucje kredytowe strefy B, oznaczające wszystkie przedsiębiorstwa prywatne i publiczne objęte definicją instytucji kredytowej, łącznie z ich oddziałami na terenie UE, prowadzące działalność na podstawie zezwolenia otrzymanego w państwach spoza strefy A.

Zapisy te zostały skorygowane jeszcze w tym samym roku na mocy Dyrektywy PEiR 2000/28/WE, w której instytucję kredytową określono jako [Dyrektywa..., 2000b, art. 1, s. 341]:

- ▶ przedsiębiorstwo, którego działalność polegała na przyjmowaniu od ludności depozytów lub innych funduszy podlegających zwrotowi oraz na przyznawaniu kredytów na własny rachunek,

- ▶ instytucję pieniądza elektronicznego.

W 2002 r. wprowadzona została Dyrektywa PEiR 2002/87/WE [Dyrektywa..., 2002, art. 2, s. 1–26], w której odwołano się do definicji instytucji kre-

dytowej z 2000 r. do celów sprawowania skonsolidowanego nadzoru. Trzy lata później w Dyrektywie PEiR 2005/60/WE dodano, iż pojęciem tym objęto wszystkie oddziały instytucji kredytowych działające na terytorium Wspólnoty, w tym te posiadające siedzibę zarówno w jednym z państw członkowskich, jak i poza regulowanym obszarem [Dyrektywa..., 2005, art. 3, s. 21].

W 2006 r. w Dyrektywie PEiR 2006/48/WE [Dyrektywa..., 2006, art. 4, s. 13] powrócono do definicji instytucji kredytowej obejmującej instytucję pieniądza elektronicznego, która obowiązywała do wejścia w życie Rozporządzenia PEiR 575/2013.

Ewoluuujące przepisy prawa i zasady ich stanowienia w EWG, a następnie w UE sprzyjały różnicowaniu krajowych definicji instytucji kredytowych (tab. 1.1). W praktyce najczęstszą cechą tych podmiotów była jedynie działalność polegająca na przyjmowaniu depozytów. Sytuacja ta prowadziła zatem do uznawania za instytucje kredytowe zróżnicowanych podmiotów finansowych, takich jak fundusze rynku pieniężnego, spółki specjalnego przeznaczenia zajmujące się sekurytyzacją, podmioty prowadzące obrót papierami wartościowymi i instrumentami pochodnymi czy też firmy faktoringowe, leasingowe lub zajmujące się sprzedażą ratalną [European Banking Authority, 2014a, s. 2]. W tabeli 1.1 zaprezentowano podejścia krajowych prawodawców w zakresie definiowania pojęcia instytucji kredytowej przed 2013 r. Szczególnie liberalne w tym względzie okazały się przepisy prawa we Francji, gdzie ok. 50% tych podmiotów zajmowało się głównie udzielaniem gwarancji oraz działalnością leasingową i faktoringową [International Monetary Fund, 2013b, s. 41]. Szeroki zakres rodzajowy usług dopuszczonych w działalności instytucji kredytowych, w tym obrót i przechowywanie instrumentów finansowych oraz zarządzanie funduszami inwestycyjnymi, został także wskazany w przepisach prawa Austrii, Malty, Niemiec, Portugalii i Słowacji. Z kolei podejście definicyjne zgodne ze wspólnotowym obowiązywało w Belgii, Estonii, Grecji, Hiszpanii, Holandii, Irlandii, Luksemburgu, Słowenii oraz na Litwie. Pomimo iż instytucje kredytowe strefy euro pozostawały zróżnicowane pod względem rodzaju prowadzonej działalności, ich podstawową grupę stanowiły jednak banki¹.

¹ Konsekwencje ograniczenia różnic definicyjnych w 2013 r. dla liczby instytucji kredytowych w poszczególnych krajach strefy euro zostały omówione w podrozdziale 4.1.

1. Płynność instytucji kredytowych w aspekcie ograniczonej dostępności finansowania dłużnego

Tabela 1.1. Krajowe definicje instytucji kredytowej obowiązujące do 31 grudnia 2013 r.

Kraj	Definicja instytucji kredytowej
1	2
<p>Austria [International Monetary Fund, 2014, s. 60–61]</p>	<p>Instytucja kredytowa to instytucja upoważniona do przeprowadzania operacji bankowych na podstawie art. 4 lub art. 103 ust. 5 Ustawy federalnej lub przepisów szczególnych w ramach austriackiego prawa federalnego. Transakcje bankowe obejmowały 23 różne działania, w tym: przyjmowanie funduszy, prowadzenie rachunków bieżących, udzielanie kredytów, prowadzenie działalności powierniczej, przeprowadzanie transakcji walutowych, emisję listów zastawnych, obligacji komunalnych i zabezpieczonych obligacji bankowych, przyjmowanie depozytów oszczędnościowych na cele mieszkaniowe, zarządzanie funduszami inwestycyjnymi oraz działalność w zakresie pieniądza elektronicznego.</p>
<p>Belgia [International Monetary Fund, 2013a, s. 48]</p>	<p>Instytucja kredytowa to spółka belgijska lub zagraniczna, której działalność polegała na: <ul style="list-style-type: none"> ▶ przyjmowaniu depozytów lub innych zwrotnych środków od społeczeństwa i oferowaniu kredytów na własny rachunek, ▶ emisji pieniądza elektronicznego. Definicja w pełni odpowiadała ówczesnej wspólnotowej definicji instytucji kredytowej, zawartej w Dyrektywie PEiR 2006/48/WE. Działalność polegająca na przyjmowaniu depozytów była zarezerwowana wyłącznie dla podmiotów, które zostały uznane przez Narodowy Bank Belgii za instytucję kredytową.</p>
<p>Cypr [Central Bank of Cyprus, 1997, s. 2]</p>	<p>Scharakteryzowano jedynie pojęcie banku, który oznaczał osobę prawną upoważnioną do prowadzenia działalności bankowej zgodnie z przepisami odpowiedniej ustawy. Działalność bankową opisano jako działalność prowadzoną na terenie kraju lub poza jego granicami, polegającą na pożyczaniu środków otrzymanych od społeczeństwa, w tym na obsłudze zobowiązań z tytułu depozytów, emisji dłużnych papierów wartościowych i innych kategorii zobowiązań.</p>
<p>Estonia [Eesti Pank, 1999, art. 3]</p>	<p>Instytucja kredytowa to podmiot, którego podstawowa i stała działalność polegała na przyjmowaniu od ludności depozytów pieniężnych i innych funduszy podlegających zwrotowi oraz udzielaniu pożyczek na własny rachunek, a także zapewnianiu innych form finansowania.</p>
<p>Finlandia [Finland's Ministry of Justice, 2005, s. 4]</p>	<p>Instytucja kredytowa to podmiot, którego podstawową i stałą działalnością było przyjmowanie od ludności depozytów pieniężnych i innych funduszy podlegających zwrotowi oraz udzielanie pożyczek na własny rachunek i innych form finansowania. Instytucją kredytową był bank depozytowy, instytucja finansująca lub instytucja płatnicza.</p>
<p>Francja [International Monetary Fund, 2013b, s. 41]</p>	<p>Instytucja kredytowa to podmiot posiadający osobowość prawną, którego działalność polegała na przeprowadzaniu transakcji bankowych. Obejmowały one przyjmowanie funduszy od ludności, udzielanie kredytów, a także udostępnianie klientom środków płatniczych i administrowanie nimi. Za instytucje kredytowe jednak oficjalnie uznawano także podmioty, które nie przyjmowały środków pieniężnych od społeczeństwa, takie jak przedsiębiorstwa finansowe czy specjalistyczne instytucje finansowe.</p>

1.1. Pojęcie instytucji kredytowej we wspólnotowych i krajowych regulacjach

1	2
<p>Grecja [Law Number..., 2007, art. 2]</p>	<p>Institucja kredytowa to przedsiębiorstwo:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ którego działalność polegała na przyjmowaniu depozytów lub środków pieniężnych o charakterze zwrotnym od społeczeństwa oraz udzielaniu pożyczek i kredytów na własny rachunek, ▶ będące instytucją pieniądza elektronicznego.
<p>Hiszpania [International Monetary Fund, 2012, s. 48]</p>	<p>Wprowadzono definicję instytucji kredytowej, która była zgodna z unijną, a ponadto definicje banku, banku oszczędnościowego (hiszp. <i>cajas</i>), spółdzielni kredytowej oraz specjalnej instytucji finansowej. Przyjmowanie depozytów od społeczeństwa zostało zarezerwowane dla instytucji, które podlegały licencjonowaniu i nadzorowi.</p>
<p>Holandia [Jennen, van de Vijver, 2010, s. 9–10]</p>	<p>Institucja kredytowa to bank oraz instytucja pieniądza elektronicznego. Bank zdefiniowano jako podmiot, którego działalność polegała na przyjmowaniu funduszy od innych nieprofesjonalnych uczestników rynku oraz na udzielaniu kredytów na własny rachunek. Z kolei instytucję pieniądza elektronicznego zdefiniowano jako podmiot niebędący bankiem, którego działalność polegała na przyjmowaniu funduszy, w zamian za które emitowany był pieniądz elektroniczny. Za pieniądz elektroniczny uznano pieniężną wartość na elektronicznym nośniku lub przechowywaną zdalnie w formie centralnego zapisu księgowego.</p>
<p>Irlandia [International Monetary Fund, 2010, s. 49; Irish Statute Book, 2010, s. 9]</p>	<p>Institucja kredytowa to podmiot, który otrzymał w kraju zgodę na przyjmowanie od społeczeństwa depozytów i innych funduszy podlegających zwrotowi oraz na udzielanie kredytów na własny rachunek. Zakres jej działalności został określony zgodnie z Dyrektywą 2006/48/WE. Tylko instytucje, które posiadały licencję i były objęte nadzorem bankowym, mogły przyjmować depozyty detaliczne.</p>
<p>Litwa [Law on Banks, 2004, art. 2; Law on Financial Institutions, 2002, art. 2]</p>	<p>Institucja kredytowa to przedsiębiorstwo, które posiadało zezwolenie na przyjmowanie depozytów i innych środków podlegających zwrotowi od nieprofesjonalnych uczestników rynku oraz udzielało pożyczek. Wyjaśniono pojęcie banku jako instytucji kredytowej założonej w Republice Litewskiej, która uzyskała zezwolenie na przyjmowanie depozytów i innych środków podlegających zwrotowi od nieprofesjonalnych uczestników rynku oraz na ich pożyczanie, przejmując związane z tym ryzyko i ponosząc za nie odpowiedzialność.</p>
<p>Luksemburg [Law of 5 April 1993 on the Financial Sector, 1993, art. 1]</p>	<p>Definicja instytucji kredytowej była zgodna z zapisem Dyrektywy 2006/48/WE. W Luksemburgu pojęcie to odnosiło się do osób prawnych, których działalność polegała na otrzymywaniu od ludności depozytów lub innych funduszy zwrotnych i udzielaniu kredytów na własny rachunek. Ponadto dotyczyło ono podmiotów licencjonowanych. Podmioty, których działalność polegała na przyjmowaniu od ludności depozytów lub innych środków zwrotnych i udzielaniu kredytów na własny rachunek, mogły być nazywane instytucjami kredytowymi lub bankami.</p>

1. Płynność instytucji kredytowych w aspekcie ograniczonej dostępności finansowania dłużnego

1	2
<p>Malta [Banking Act, 1994, s. 489]</p>	<p>Instytucjom kredytowym przypisana została kluczowa rola w procesie alokacji środków pieniężnych pomiędzy podmiotami nadwyżkowymi a kredytobiorcami. W związku z tym przyjęto, iż przyjmowanie depozytów lub innych środków podlegających zwrotowi było nierozdzielnie związane z udzielaniem kredytów lub inwestowaniem na własny rachunek i ryzyko. Podmioty, które ograniczały zakres działalności wyłącznie do jednej z tych czynności, nie były uznawane za instytucje kredytowe. Działalność instytucji kredytowej poza działalnością bankową mogła obejmować m.in.:</p> <ul style="list-style-type: none"> • leasing finansowy, • usługi płatnicze, • wydawanie środków płatniczych i administrowanie nimi, • udzielanie gwarancji.
<p>Niemcy [Banking Act..., 2009, s. 5]</p>	<p>Instytucja kredytowa to przedsiębiorstwo, które w celach komercyjnych prowadziło działalność bankową, obejmującą m.in.:</p> <ul style="list-style-type: none"> • przyjmowanie od ludności depozytów lub innych środków podlegających zwrotowi, z wyjątkiem tych, których zwrot był zabezpieczony dłużnymi papierami wartościowymi, niezależnie od tego, czy były wypłacane odsetki, • udzielanie pożyczek pieniężnych i kredytów, • skup weksli i czeków, • zakup i sprzedaż instrumentów finansowych we własnym imieniu i na rachunek innych osób, • przechowywanie papierów wartościowych i administrowanie nimi na rachunek osób trzecich, • prowadzenie funduszu inwestycyjnego, • udzielanie gwarancji na rzecz osób trzecich, • wykonywanie bezgotówkowych operacji płatniczych i rozliczeniowych, • zakup instrumentów finansowych na własne ryzyko, • wydawanie kart przedpłaconych.
<p>Portugalia [International Monetary Fund, 2007, s. 17; Banco de Portugal, 2014]</p>	<p>Instytucja kredytowa to:</p> <ul style="list-style-type: none"> • podmiot, którego działalność polegała na przyjmowaniu od ludności depozytów lub innych funduszy podlegających zwrotowi oraz na udzielaniu kredytów na własny rachunek, • instytucja pieniądza elektronicznego. <p>Za instytucje kredytowe uznano: banki, banki oszczędnościowe, rolnicze banki kredytowe, kredytowe instytucje finansowe, instytucje pieniądza elektronicznego, a także przedsiębiorstwa: inwestycyjne, leasingowe, faktoringowe, finansujące zakupy (nieruchomości) kredytem, udzielające gwarancji i inne. Jednak tylko trzy pierwsze grupy podmiotów mogły przyjmować depozyty. Przepisy prawa pozwalały zatem na zaliczanie do instytucji kredytowych tych podmiotów, którym nie zezwolono na przyjmowanie depozytów, lecz otrzymywały one od społeczeństwa inne fundusze zwrotne.</p>

1	2
Słowacja [Act on Banks, 2001, art. 2]	Zdefiniowano jedynie pojęcie banku jako podmiotu posiadającego osobowość prawną, z siedzibą w Republice Słowackiej, będącego spółką akcyjną, która przyjmowała depozyty i udzielała pożyczek oraz posiadała licencję bankową. Oprócz działalności bankowej bank mógł wykonywać następujące czynności, jeżeli zostały one wpisane do jego licencji: <ul style="list-style-type: none"> • świadczenie usług płatniczych i rozrachunkowych, • świadczenie usług inwestycyjnych, • prowadzenie działalności handlowej na własny rachunek.
Słowenia [Banking Act (ZBan-1), 2007, art. 13]	Instytucje kredytowe to banki, kasy oszczędnościowe i instytucje pieniądza elektronicznego. Bank zdefiniowano jako osobę prawną, która wykonywała usługi bankowe pod warunkiem uzyskania zezwolenia od właściwego organu nadzoru. Wprowadzono definicję banku oszczędnościowego, którym była osoba prawna mająca siedzibę w Republice Słowenii, świadcząca usługi bankowe na podstawie zezwolenia wydanego przez Bank Słowenii, i podlegała tym samym regulacjom co banki, chyba że przepisy prawa stanowiły inaczej. Z kolei instytucja pieniądza elektronicznego oznaczała osobę prawną, która emitowała pieniądz elektroniczny, pod warunkiem uzyskania zezwolenia od właściwego organu nadzoru na prowadzenie takiej działalności.
Włochy [International Monetary Fund, 2013c, s. 41]	Zdefiniowane zostało jedynie pojęcie banku. Działalność bankową określono jako działalność prowadzoną wyłącznie przez banki, polegającą na publicznym pozyskiwaniu funduszy i udzielaniu kredytów. Wskazano przy tym działania, również finansowe, które mogły być podejmowane pod warunkiem, że nie zostały zastrzeżone dla innych podmiotów. Banki nie mogły np. angażować się w zbiorowe zarządzanie aktywami (zarezerwowane dla spółek zarządzających aktywami i funduszy inwestycyjnych) oraz w działalność ubezpieczeniową (zarezerwowaną dla firm ubezpieczeniowych).

Źródło: opracowanie własne na podstawie podanych źródeł.

1.2. Płynność i ryzyko płynności w literaturze przedmiotu

Płynność jest pojęciem złożonym, ewoluującym w czasie i kształtującym się pod wpływem zmian zachodzących na rynkach finansowych. Przesądzają one m.in. o źródłach płynności, w tym o dostępności tradycyjnych form finansowania i funduszy hurtowych [Basel Committee on Banking Supervision, 2008a, s. 2–4].

Immanentną cechą instytucji kredytowych, w szczególności banków, jest pośrednictwo finansowe oparte na tzw. transformacji kwot, terminów oraz ryzyka. Godząc odmienne oczekiwania interesariuszy posiadających nadwyżkowe

środki pieniężne oraz tych wykazujących ich deficyt, dokonują one konwersji oszczędności w inwestycje, oddziałując na sytuację gospodarczą określonego kraju i na gospodarkę w skali globalnej. Należy jednak podkreślić, że poleganie na krótkoterminowych funduszach obcych i finansowanie nimi długoterminowych aktywów nadaje płynności instytucji kredytowych szczególne znaczenie. W przeszłości kształtowano ją zgodnie ze złotą regułą bankową, regułą osadu we wkładach, regułą przesunięć w aktywach bilansu oraz regułą maksymalnego obciążenia [Kania, Rosiński, 2009, s. 196–197; Krysiak, Krysiak, 2014, s. 80–81]. Pomimo iż działalność instytucji kredytowych pozostawała dotąd pod wpływem zróżnicowanych zjawisk, m.in. dezintermediacji, reregulacji, globalizacji, konsolidacji i ekspansji geograficznej, prywatyzacji czy rozwoju techniki [Iwanicz-Drozdowska, 2005, s. 13], nie pomniejszyły one znaczenia ich płynności, czego dowodzą obowiązujące współcześnie regulacje UE.

Wieloaspektowość pojęcia płynności znalazła wyraz w zróżnicowanym sposobie jej definiowania. W literaturze odnosi się ją bowiem do produktów finansowych i ich rynków, a także do podmiotów oraz ich sektorów w wymiarze majątkowym, finansowania i przepływów pieniężnych [Clerc, 2008, s. 1]. Pomimo iż wskazane aspekty płynności istotnie się różnią, są one wzajemnie powiązane. A. Wójcik-Mazur ową wieloaspektowość rozważa w ujęciu mikro- i makroekonomicznym [Wójcik-Mazur, 2012, s. 11–12]. W pierwszym wypadku dotyczy ona pojedynczego podmiotu. Autorka podkreśla jednak zależność jego płynności od płynności w ujęciu makro, odnoszącej się do rynku finansowego, w szczególności rynku międzybankowego, a także banków centralnych. Z kolei C.R. Whittlesey oddziela płynność banku od płynności systemu bankowego, wskazując na istotne znaczenie wsparcia rządów i banków centralnych dla pierwszej z nich [Whittlesey, 1945, s. 1]. Płynność pojedynczego podmiotu określa on jako zdolność do sprostania wszystkim żądaniom wypłaty środków pieniężnych, w tym ich transferu do innych banków. Za płynność całego systemu uznaje natomiast zdolność ogółu podmiotów do wypłaty środków pieniężnych w żądanych ilościach, które następnie transferowane są poza sektor, w tym za granicę.

Na niejednoznaczność pojęcia płynności uwagę zwraca A. Crockett, podkreślając w swojej pracy, iż „łatwiej ją zidentyfikować niż zdefiniować” [Crockett, 2008, s. 14]. W literaturze niektóre z opisów pojęcia płynności wyróżniają się prostotą. A. Whittlesey twierdzi, że płynność jest po prostu liczbą, której nadano takie określenie [Whittlesey, 1945, s. 9], jest bowiem synonimem środków pieniężnych, a stopień płynności pozostałych aktywów wyznacza ich

zdolność do zamiany na gotówkę bez zbędnej zwłoki i straty w sytuacji, gdy jest ona potrzebna. Dla L. Matza i P. Neu [Matz, Neu, 2007, s. 100] oraz J. Armstronga i G. Caldwell [Armstrong, Caldwell, 2008, s. 47] płynność to zdolność do pozyskania (lub dostępność) środków pieniężnych, gdy są one konieczne. F. Montes-Negret wskazuje przy tym warunek zachowania rozsądnego poziomu kosztów [Montes-Negret, 2009, s. 2]. Bardziej szczegółowe definicje płynności nawiązują do konkretnych sfer funkcjonowania podmiotów, produktów czy rynków.

Przystępując do charakterystyki płynności instytucji kredytowej (banku), należy w pierwszej kolejności odnieść się do determinującej ją płynności produktu i rynku. Takie podejście wskazuje m.in. A. Crockett [Crockett, 2008, s. 14], który twierdzi, że początkowo pojęcie płynności dotyczyło właśnie produktów finansowych. Autor definiuje ją jako łatwość zamiany aktywów na środki pieniężne poprzez ich sprzedaż na rynku. Zwraca przy tym uwagę na przedkryzysowe i kryzysowe doświadczenia w tym zakresie. W warunkach normalnych jako płynne traktuje się bowiem zarówno produkty finansowe wyróżniające się tzw. cechami płynności, jak i te, których emitent posiada zdolność kredytową i zapewnia zabezpieczenie o odpowiedniej wartości (np. w formie *asset-backed securities*, ABS). W drugim wypadku zbywalność staje się jednak ograniczona w warunkach skrajnych ze względu na malejącą wówczas wartość zabezpieczenia. L. Matz i P. Neu utożsamiają cechy płynności produktów finansowych z ich krótkoterminowym charakterem, stałością poziomu oprocentowania oraz nieograniczoną możliwością natychmiastowej sprzedaży [Matz, Neu, 2007]. Autorzy wyjaśniają, że skala wahań cen aktywów długoterminowych na rynkach wtórnych jest wyraźnie większa, przez co ich sprzedaż może prowadzić do poniesienia straty. W podobny sposób płynność aktywów definiuje A. Whittlesey, podkreślając warunek braku zaangażowania czasowego [Whittlesey, 1945, s. 1], a także L. Clerc, zakładając nieponoszenie straty [Clerc, 2008, s. 1].

Możliwość upłynnienia posiadanych aktywów uzależniona jest także od płynności rynków, opisywanej następującymi ich cechami [Matz, Neu, 2007; Clerc, 2008; Crockett, 2008; Niedziółka, 2013]:

- ▶ konkurencyjnością, pozwalającą wywierać presję na redukcję kosztów transakcyjnych,
- ▶ natychmiastowością, oznaczającą możliwość realizacji transakcji w dowolnym momencie,
- ▶ głębokością, odnoszącą się do wolumenowej równowagi pomiędzy popytem i podażą na rynku,

- ▶ szerokością, oznaczającą brak istotnego wpływu kolejnych transakcji na ceny rynkowe,

- ▶ odpornością, polegającą na pojawianiu się ofert ukierunkowanych na przywrócenie ceny równowagi w sytuacji, gdy ceny rynkowe odchylają się od niej,

- ▶ zwartością, wyrażoną kształtowaniem się różnicy pomiędzy ceną kupna i ceną sprzedaży.

Według A. Crocketta płynność rynku oznacza możliwość dokonywania na nim sprzedaży aktywów (np. papierów wartościowych) o znacznym wolumenie bez istotnego wpływu na ceny rynkowe [Crockett, 2008, s. 14]. Podkreśla on przy tym jej znaczenie dla możliwości modyfikowania profilu ryzyka portfeli aktywów banków w sposób adekwatny do ich preferencji. Wskazuje także określone prawidłowości w zakresie kształtowania się płynności rynków, takie jak:

- ▶ priorytetowy wpływ sił endogenicznych, w szczególności odnoszących się do zmienności reakcji uczestników w warunkach niepewności,

- ▶ zjawisko „podwójnej równowagi”, oznaczające, że w warunkach normalnych płynność jest dostępna i relatywnie tania, natomiast w warunkach skrajnych staje się dobrem rzadkim i kosztownym, a nawet niedostępnym,

- ▶ współzależność pomiędzy płynnością rynku i płynnością uczestniczących w nim pośredników finansowych, ze względu na wzajemne zasilanie środkami pieniężnymi,

- ▶ spadek płynności rynku w sytuacji utrzymywania przez jego uczestników zwiększonych rezerw płynności.

Ponadto A. Crockett identyfikuje czynniki oddziałujące na płynność rynku w normalnych warunkach, do których zalicza [Crockett, 2008, s. 15]:

- ▶ infrastrukturę umożliwiającą przeprowadzanie transakcji po niskich kosztach, a tym samym utrzymywanie wąskich spreadów pomiędzy cenami kupna i sprzedaży,

- ▶ dużą liczbę uczestników, przez co nierównowaga popytu i podaży korygowana jest nieznaczną zmianą poziomu cen aktywów,

- ▶ transparentność cech aktywów, przez co ich ceny nie ulegają znacznym wahaniom.

Odnosi się on także do płynności rynku w sytuacji kryzysu, zwracając uwagę na istotność reakcji jego uczestników na zmiany warunków sprzedaży aktywów oraz możliwość ich wykorzystania jako zabezpieczenia dla zaciąganych zobowiązań. Ważna staje się wówczas nie tylko długoterminowa wartość aktywów, lecz również ich wartość w sytuacji natychmiastowej likwidacji.

Czynniki warunkujące płynność rynku są także przedmiotem rozważań prowadzonych przez L. Clerca oraz J. Armstronga i G. Caldwell, którzy m.in. podkreślają znaczenie [Clerc, 2008, s. 1, 3; Armstrong, Caldwell, 2008, s. 47]:

- ▶ wzajemnego zaufania uczestników rynku, rozumianego jako zdolność do zawierania transakcji i akceptacji związanego z nimi ryzyka,
- ▶ dostępu wszystkich uczestników rynku do informacji warunkujących podejmowanie decyzji,
- ▶ wiarygodności kredytowej uczestników w sytuacji niepewności w zakresie rynkowej wyceny ich bilansów.

Przechodząc do płynności instytucji kredytowej, należy wyjaśnić, iż w literaturze jest ona rozpatrywana w ujęciach węższym i szerszym [Banks, 2014, s. 4]. Pierwsze z nich odnosi się wyłącznie do:

- ▶ aktywów i jest tożsame z posiadaniem odpowiednich zasobów pieniężnych lub aktywów płynnych,
- ▶ finansowania i odnosi się do możliwości zaciągania niezabezpieczonych zobowiązań.

Z kolei drugie ujęcie nawiązuje do całości bilansu, w tym do zdolności pozyskania środków pieniężnych (finansowania) na spłatę bieżących zobowiązań.

Według L. Matza i P. Neu oraz E. Banksa źródła płynności banku występują w jego [Matz, Neu, 2007, s. 101–102; Banks, 2014, s. 48–73]:

- ▶ aktywach,
- ▶ pasywach,
- ▶ pozycjach pozabilansowych.

W aktywach banku źródłem płynności są zarówno składniki podlegające samolikwidacji, jak i te możliwe do konwersji na środki pieniężne przed nadejściem terminu zapadalności. L. Matz i P. Neu utożsamiają je z dobrowolnymi rezerwami płynności, które wyróżnia relatywnie niska stopa zwrotu. Nie ujmują w nich środków pieniężnych w kasie, ponieważ jej stan odzwierciedla wyłącznie bieżące potrzeby klientów. Z kolei środki na rachunku w banku centralnym rozpatrują jako rezerwę płynności jedynie w części wykraczającej poza wymaganą kwotę rezerwy obowiązkowej [Matz, Neu, 2007, s. 101]. Sama rezerwa obowiązkowa może stanowić wyłącznie przejściowe źródło płynności [Narodowy Bank Polski, 2007, s. 20]. Warto zauważyć, że tylko zbywalne papiery wartościowe (możliwe do sprzedaży bez poniesienia straty) uznaje się za element zasobu płynnego. Konieczne jest przy tym określenie ich wartości granicznej, przy której nie dochodzi do zaburzenia ceny rynkowej. W praktyce problem ten nie jest odnoszony jedynie do obligacji rządowych. A. Whittlesey

zwraca jednak uwagę, iż papiery wartościowe, w tym krótkoterminowe, mogą być nabywane przez banki w celach lokacyjnych [Whittlesey, 1945, s. 1]. W takiej sytuacji, w momencie ich samolikwidacji, są one zastępowane podobnymi papierami wartościowymi. Odnosząc się do należności banków od innych podmiotów w sektorze, za płynne uznaje się jedynie te, których zamiana na środki pieniężne nie pociąga za sobą naruszenia warunków umownych. W przeciwnym wypadku zagrożona jest bowiem reputacja banków upłynniających aktywa, co ogranicza ich zdolność do pozyskiwania funduszy hurtowych, w tym z rynku międzybankowego.

Identyfikacja aktywów płynnych wymaga przyjęcia określonego horyzontu czasowego, w którym zakłada się możliwość ich zamiany na środki pieniężne. Literatura nie wskazuje go jednoznacznie, co można tłumaczyć m.in. ewolucją rynków finansowych. A. Whittlesey wskazuje jedną dobę [Whittlesey, 1945], podczas gdy w podręczniku NBP dla praktyków bankowych jest to okres trwający od jednego do trzech miesięcy [Narodowy Bank Polski, 2007]. Doświadczenia ostatniego kryzysu finansowego przyczyniły się do ustanowienia w UE przedziału czasowego trwającego 30 dni na potrzeby sprawowania nadzoru, zgodnie z założeniami wskaźnika pokrycia wypływów netto [Rozporządzenie delegowane..., 2015].

Fundamentalne znaczenie dla możliwości konwersji aktywów ma ich wartość likwidacyjna. Im mniejsze zmiany w czasie wykazuje ich cena rynkowa, tym pewniejszym są one źródłem płynności. Według A. Wójcik-Mazur powinna ona odzwierciedlać sumę przyszłych przepływów pieniężnych z aktywów zdyskontowanych stopą wolną od ryzyka, powiększoną o premie z tytułu ryzyka kredytowego oraz potencjalnego braku płynności [Wójcik-Mazur, 2012, s. 14].

Z kolei pasywne źródła płynności odnoszą się do finansowania o charakterze rynkowym (detalicznym i hurtowym) oraz publicznym. Zalicza się do nich przede wszystkim depozyty klientów, kredyty i pożyczki zaciągane przez instytucje kredytowe na rynku finansowym i poza nim, emitowane dłużne papiery wartościowe, a także wsparcie otrzymywane od banku centralnego czy rządu. Ważna jest ich dostępność w warunkach zarówno normalnych, jak i skrajnych. Należy jednak zauważyć, że tylko część z tych źródeł pozwala pozyskać płynność w sposób natychmiastowy. Taką możliwość odnosi się przede wszystkim do zadłużania się w banku centralnym, na rynku międzybankowym (w warunkach normalnych) czy w ramach holdingu [Matz, Neu, 2007, s. 101].

Pośród wszystkich źródeł finansowania instytucji kredytowych depozyty detaliczne wyróżniają się relatywną stabilnością, wynikającą z obejmowania

ich gwarancją zwrotu. Ponadto za czynniki ograniczające ich odpływ wskazuje się m.in. lokowanie na rachunkach transakcyjnych oraz utrzymywanie przez deponentów stałej relacji z depozytariuszami² [European Banking Authority, 2013e]. Na dostępność tego źródła finansowania wpływają bowiem zachowania i preferencje ich właścicieli. Należy przy tym podkreślić jego ograniczoną efektywność w krótkim horyzoncie czasowym.

Ważnym źródłem finansowania są także zaciągane kredyty i pożyczki. Jego dostępność kształtuje się jednak pod wpływem określonych czynników, takich jak ocena sytuacji instytucji kredytowej przez uczestników rynku finansowego, wartość posiadanych już zobowiązań z ich tytułu, a także płynność rynku. W wypadku zabezpieczonych zobowiązań granice płynności wyznacza wartość posiadanych aktywów. Należy podkreślić, że w warunkach skrajnych źródło to może się okazać ograniczone lub niedostępne dla banku. W wypadku zadłużania się w innych bankach znaczenie ma trwałość utrzymywanych z nimi relacji [Whittlesey, 1945, s. 5].

Publiczne źródła płynności odnoszą się do zadłużenia instytucji kredytowych w bankach centralnych oraz możliwości otrzymania wsparcia rządowego. Nabierają one szczególnego znaczenia wraz z nastaniem warunków skrajnych.

Według Bazylejskiego Komitetu Nadzoru Bankowego na dostępność pasywnych źródeł płynności pozytywnie oddziałuje m.in. wydłużanie terminów wymagalności zobowiązań oraz funkcjonowanie podmiotów w ramach holdingu [Basel Committee on Banking Supervision, 2006].

Pozabilansowe źródła płynności odnoszą się do pozycji warunkowych, które w określonych sytuacjach mogą skutkować dostępem do środków pieniężnych lub aktywów. Na przestrzeni ostatnich kilku dekad można było obserwować wzrost ich znaczenia dla instytucji kredytowych. Dodatkowo przepływy w ramach tych źródeł zależą jednak od kształtowania się parametrów rynkowych lub innych warunków określonych w umowie [Narodowy Bank Polski, 2007, s. 19–20]. Do najważniejszych pozabilansowych źródeł płynności zalicza się pozycje związane z [Banks, 2014, s. 64–65]: sekurytyzacją aktywów, instrumentami pochodnymi, otrzymanymi promesami kredytowymi, otwartymi na rzecz banku i niewykorzystanymi liniami kredytowymi oraz leasingiem.

Źródła płynności dostosowywane są do potrzeb instytucji kredytowych. Należy zauważyć, że niektóre z nich dostępne są w sposób natychmiastowy,

² Cechy depozytów detalicznych oddziałujące na ich stabilność zostały omówione w podrozdziałach 3.2–3.3.

podczas gdy inne wykazują przydatność jedynie w sytuacji długookresowych niedoborów. Odmienne źródła wykorzystuje się do pokrywania relatywnie niewielkich i wysokich deficytów płynności. W praktyce banki korzystają ze zróżnicowanych źródeł, których dobór pozwala zaspokoić ich całkowite potrzeby płynnościowe. L. Matz i P. Neu podkreślają przy tym ograniczoną w warunkach kryzysu dostępność finansowania z rynków niezabezpieczonych funduszy hurtowych, w przeciwieństwie do płynności mającej swe źródła w wybranych aktywach, takich jak obligacje rządowe [Matz, Neu, 2007].

Należy zauważyć, że zmiany zachodzące w aktywach, pasywach i pozycjach pozabilansowych, o kierunkach przeciwnych do wskazanych dla źródeł płynności, stanowią przyczynę zwiększonego zapotrzebowania banków na środki pieniężne, w szczególności w sytuacji rozwoju działalności kredytowej, wzmożonego inwestowania w dłużne papiery wartościowe czy nasilonego odpływu depozytów.

W literaturze przedmiotu można odnaleźć przykłady opisywania płynności banku w powiązaniu z wybranym jej źródłem, ale także ujmowania jej w sposób bardziej kompleksowy. Ze względu na przedstawioną już płynność aktywów należy skierować uwagę na tzw. płynność finansowania (*funding liquidity*). Według L. Clerca oznacza ona łatwość pozyskania przez podmiot funduszy z zewnątrz [Clerc, 2008, s. 1]. E. Banks opisuje ją bardziej szczegółowo – jako zdolność do zaciągania niezabezpieczonych zobowiązań krótko- i długoterminowych [Banks, 2014, s. 4]. Z kolei J.C. Hull określa ją jako zdolność do spłaty zobowiązań, gdy te stają się wymagalne [Hull, 2015, s. 499]. W opinii Bazylejskiego Komitetu Nadzoru Bankowego [Basel Committee on Banking Supervision, 2008a] płynność finansowania oznacza zdolność banków do wywiązywania się z zobowiązań, ich rolowania lub spłaty, gdy nadchodzi data ich zwrotu. K. Nikolaou dodaje do tej definicji warunek zachowania rozsądnego poziomu kosztów [Nikolaou, 2009], natomiast Z. Zawadzka i M. Iwanicz-Drozdowska definiują płynność finansową banku w sposób bardziej złożony, jako wypadkową wielkości i struktury aktywów oraz pasywów bilansu [Zawadzka, Iwanicz-Drozdowska, 2017, s. 243].

Niektóre definicje płynności banku nawiązują wprost do koncepcji przepływów pieniężnych. Oznacza ona wówczas zdolność do generowania dodatniego ich salda w określonym horyzoncie czasowym, a zatem do osiągnięcia wpływów umożliwiających pokrycie wszystkich wypływów pieniężnych, w tym tych nieoczekiwanych. Tak zdefiniowana płynność określana jest mianem płatniczej i kształtuje się poprzez dopasowanie terminów zapadalności aktywów i wy-

magalności pasywów. K. Nikolaou, prowadząc rozważania na temat płynności banku, określa ją jako „przepływy” oraz „odpowiedzialność za ich realizację” [Nikolaou, 2009, s. 10–11].

Do bardziej złożonych definicji płynności banku można zaliczyć tę sformułowaną przez A. Crocketta, który opisuje ją jako łatwość pozyskania środków pieniężnych poprzez wykorzystanie zdolności kredytowej lub sprzedaż aktywów na rynku [Crockett, 2008, s. 14]. Wyraźnie odnosi się ona do płynności charakteryzującej pośredników finansowych. W literaturze przedmiotu płynność instytucji kredytowych jest także opisywana jako zdolność do terminowego wywiązywania się z bieżących zobowiązań oraz możliwość kontynuowania działalności dzięki utrzymywaniu właściwej struktury terminowej aktywów i pasywów [Matz, Neu, 2007]. Pierwszy człon tej definicji wskazuje na konieczność posiadania przez instytucję kredytową aktywów płynnych o odpowiedniej wartości, które mogą być wykorzystane do regulowania zobowiązań (tzw. płynność bieżąca). Drugi zaś dotyczy właściwej struktury bilansu i składników pozabilansowych, zapewniającej ciągłość finansowania (tzw. płynność strukturalna lub płynność finansowania). Według Z. Zawadzkiej i M. Iwanicz-Drozdowskiej płynność to zdolność banku do terminowego regulowania zobowiązań [Zawadzka, Iwanicz-Drozdowska, 2017, s. 243], a zatem do pokrycia w każdej chwili wszystkich płatności z tytułu umów z klientami oraz pozostawienia do dyspozycji kredytobiorców kwot w terminach określonych w umowach. Podobną definicję podaje Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego, opisując płynność jako zdolność do finansowania wzrostu aktywów i wywiązywania się z zobowiązań w terminach wymagalności [Basel Committee on Banking Supervision, 2000, s. 1] i, jak dodaje kilka lat później, bez konieczności ponoszenia strat [Basel Committee on Banking Supervision, 2008b, s. 1]. Z kolei A. Stopczyński definiuje płynność jako zdolność do terminowego regulowania zobowiązań, pozyskiwania funduszy na sfinansowanie nieoczekiwanego wycofywania depozytów oraz generowania dodatniego salda przepływów gotówkowych w określonym horyzoncie czasowym [Stopczyński, 2016, s. 410].

Ryzyko płynności jest natomiast utożsamiane z zagrożeniem utraty płynności i ma szczególne znaczenie dla instytucji kredytowych ze względu na specyfikę ich działalności, polegającą na pośrednictwie finansowym [Scannella, 2016]. Ryzyko płynności można zdefiniować jako zagrożenie zdolności podmiotu do pozyskania środków pieniężnych po rozsądnym koszcie. Ich dostępność staje się wówczas uwarunkowana koniecznością akceptacji wyższych kosztów niż wynikające z poziomu rynkowych stóp procentowych [Montes-Negret, 2009].